

Türk-Amerikan Askerî Yardım Antlaşması (23 Şubat 1945)

İkili antlaşma.

İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde, Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne karşı savaş ilan ettiği 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında imzalanan ve iki ülke arasında askeri yardıma ilişkin ilk bağıt olan antlaşmadır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği dış politikanın temel amacı savaşın dışında kalmak olmuştur. Bu politika tam bir tarafsızlık anlamına gelmemiştir. 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması ve 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı Türkiye'nin tam olarak tarafsız kalmadığını ve sadece kendisine yönelik bir saldırı halinde savaşımaya hazır olduğunu göstermiştir.

1943 yılına gelindiğinde ise Almanya zayıflamaya ve savaşta Müttefikler lehine geri çekilmeye başlamıştır. Buna koşut olarak Müttefikler Türkiye'nin savaşa katılması için baskılarını artırmışlardır. Türkiye'nin kararlı bir şekilde savaş dışı kalması Müttefiklerle ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur.

Türkiye, bozulan ilişkileri onarmak adına çeşitli adımlar atmış, bu adımların en önemlilerinden biri 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi olmuştur. Türkiye'nin girişimleri Müttefikler nezdinde olumlu karşılanmış ve ilişkiler nispeten iyileşmeye başlamıştır fakat bu iyileşme yavaş gerçekleşmiştir. Türk-Sovyet ilişkileri ise olumlu bir gelişme sergilememiştir. Sovyet lideri Josef Stalin, Türkiye'nin ya doğrudan Almanya'ya savaş açması ya da kendi başına bırakılması yönündeki görüşünü uzun bir süre korumuştur.

Sovyet güçlerinin 1944 yılının Eylül ayında Bulgaristan'a girerek, bu ülkede Sovyet yanlısı bir yönetim kurması Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehdidin artmasına yol açmıştır. Bu arada, savaşın sonuna yaklaşıldıkça ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin yeni bir dünya düzeni kurmaya yönelik girişimleri hızlanmıştır. Böylece, Türkiye'nin, bölgesel paylaşım düzenlemelerinde kendisi aleyhine kararlar alınması endişesi artmıştır.

4-11 Şubat 1945 tarihlerinde toplanan Yalta Konferansı Türkiye'nin endişelerinin temelsiz olmadığını göstermiştir. Yalta Konferansı başladığında Müttefiklerin kesin bir zafer kazanmak üzere oldukları anlaşılmıştır. Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasının artık Türkiye'yi zor durumda bırakma ihtimali yükselmiştir. Yalta'da bir araya gelen ABD Başkanı Franklin Roosevelt, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Josef Stalin ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill Türkiye'yi de ilgilendiren önemli konuları görüşmüşlerdir.

Türkiye'yi ilgilendiren en önemli konu Boğazlar meselesi olmuştur. 10 Şubat 1945'te gerçekleştirilen toplantıda Stalin, Montrö'nün gözden geçirilmesini gündeme getirmiştir. Stalin Türkiye'nin sadece savaş zamanında değil, savaş tehlikesi halinde de Boğazları kapatma hakkına sahip olmasından rahatsızlık duymuş ve Boğazlarda serbest geçiş rejimi talep etmiştir. Roosevelt ve Churchill konuya olumlu yaklaşmış ve bir sonraki görüşmelerinde konunun dışişleri bakanları toplantısında görüşülmesine karar vermişlerdir.

Yalta Konferansı'nda Müttefik devletlerin liderlerinin aldığı bir diğer karar Nisan ayında San Fransisco'da toplanacak Birleşmiş Milletler Konferansı'na sadece 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlerin kurucu üye olarak davet edilmesi olmuştur. Bunun üzerine Türkiye Birleşmiş Milletler kurucu üyesi

olabilmek adına 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya resmen savaş ilan etmiştir. Fakat bu tarihte savaşın sonuna yaklaşılmıştır ve Türkiye'nin savaş ilanının pratik bir sonucu olmamıştır. Türkiye yalnızca Birleşmiş Milletler kurucu üyesi olmanın hukuki önkoşulunu yerine getirmiştir.

Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiğini açıkladığı 23 Şubat 1945 tarihinde Ankara'da ABD ile Askeri Yardım Antlaşması imzalamıştır. Türkiye, ABD'den daha önce de herhangi bir antlaşma olmaksızın askeri yardım almıştır. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasının ardından Amerikan Kongresi, 11 Mart 1941 tarihinde Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nu kabul etmiştir. Bu kanun, savunmaları Amerikan savunması açısından hayati önem taşıyan ülkelere askeri yardım yapılmasını öngörmektedir. Türkiye bu askeri yardımlardan dolayı biçimde ve sınırlı ölçüde yararlanmıştır. 1941 Haziran'ında Türkiye ile Almanya arasında Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması sonucunda bu yardımlar kesilmiştir.

Türkiye, İngiltere'nin tavsiyesi üzerine 30 Kasım 1941 tarihinden itibaren, miktarı sınırlandırılmış da olsa, Amerikan askeri yardımlarından yararlanmaya devam etmiştir. 1941-1944 yılları arasında Türkiye'ye yaklaşık 95 milyon dolarlık savaş malzemesi gönderilmiştir. Fakat 1944 Mart'ında Türkiye ile İngiltere arasında Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki müzakereler sonuçsuz kalmış ve bunun üzerine ABD, Türkiye'ye yaptığı yardımları 1 Nisan 1944 tarihinden itibaren kesmiştir. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesiyle askeri yardımlar yeniden başlamıştır. 23 Şubat 1945'te imzalanan Askeri Yardım Antlaşması bu yardımların esaslarını belirleyen bir antlaşma olmuştur.

İmzalanan antlaşma ABD ile Türkiye arasında askeri yardımlara ilişkin ilk bağit olmuştur. Antlaşma İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin savunması için gereken savunma malzemelerinin, hizmetlerinin ve bilgi paylaşımının ABD tarafından Türkiye'ye sağlanmaya devam edeceğini belirtmektedir. Aynı şekilde Türkiye'nin de tedarik edebilecek durumda olduğu malzeme, hizmet ve bilgiyi ABD'ye temin edeceğini ifade etmektedir. Antlaşmanın diğer maddeleri, ABD tarafından Türkiye'ye verilen malzemelerin üçüncü taraflara devrinin yasaklanması, patent haklarının korunması, gerektiğinde iade edilmesi gibi konulara ayrılmıştır.

Antlaşmada yer alan önemli maddelerden biri ise 7. maddedir. Buna göre, Türkiye'ye yapılacak yardımların iki ülke arasındaki ticari ilişkilere bir yük teşkil etmeyeceği, aksine iki ülke arasındaki ticaretin artmasına ve gümrük engellerinin hafifletilmesine katkı sağlayacağı öngörülmekte ve Türkiye'nin ABD tarafından ileri sürülen iktisadi amaçlara uygun hareket edeceğini karara bağlamaktadır. Bir başka ifadeyle, bu antlaşma askeri yardıma ilişkin olmakla birlikte serbest ticaret ilkelerini askeri yardımların üstü örtülü bir şartı haline getirmektedir.

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi Müttefik devletler arasında memnuniyetle karşılanmış olsa da Sovyetler Birliği için tatmin edici olmamıştır. 19 Mart 1945 tarihinde Sovyetler Birliği, Türkiye'ye bir nota vererek 1925 yılında imzalanan ve yakında süresi dolacak olan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının süresini uzatmayacağını bildirmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper arasında 7 Haziran 1945 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen görüşmede Sovyet tarafı ilgili anlaşmanın yenilenebilmesi için bazı şartlar öne sürmüştür. Bu şartlar Türkiye'nin doğu sınırında bazı bölgelerin Sovyetlere terk edilmesi, Boğazlarda ortak savunma amacıyla Sovyetlere üs verilmesi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesidir.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talepleri 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında düzenlenen Postdam Konferansı'nda da gündeme gelmiştir. Bu konferans 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim olmasından sonra

toplanmıştır ve halen devam etmekte olan Uzakdoğu'daki savaş görüşülmüştür. Sovyetler Birliği'nin amacı Boğazlar meselesinin Türkiye'yle kendisi arasında bir mesele olduğunu Müttefik devletlere kabul ettirmek olmuştur. ABD, bu dönemde Sovyetler Birliği'yle savaş sonrası dönemde işbirliği yapma ihtimalini tamamen rafa kaldırmış değildir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne karşı sert bir tutum izlenmemiştir.

Sovyet talepleri konusunda somut bir karar alınmamış, Doğu Anadolu'daki toprak taleplerinin iki ülke arasındaki bir mesele olduğu benimsenmiş, sadece Montrö'nün gözden geçirilmesi konusunda Müttefiklerin görüşlerinin Türkiye'ye bildirilmesine karar verilmiştir. İlerleyen dönemde, Müttefik devletlerin Postdam'da hangi konuların üzerinde anlaştıkları bir tartışma konusu olmuştur. Bir başka deyişle ABD ve İngiltere'nin pozisyonu netlik taşımamıştır.

Sovyet tehdidinin kendisini güçlü biçimde hissettirdiği bir ortamda Türkiye ABD ve İngiltere'yle yakınlaşma ve bu yolla Sovyetler Birliği'ni dengeleme arayışına yönelmiştir. Bu arayış tehdit algılamalarından kaynaklandığı kadar bazı ekonomik nedenlerden de kaynaklanmıştır. Öncelikle Türkiye savaş sırasında askeri yardımlara ihtiyaç duymuştur.

Her ne kadar savaşa katılmamış olsa da uzun süren seferberlik ağır bir ekonomik yük yaratmıştır. Seferberlik nedeniyle tarım ve sanayi sektörlerinde vasıflı işgücünün azalması, artan vergiler, savaş sırasında Avrupa'da düşen talep nedeniyle ihracatın azalması, savaş sonrasında artan dış kaynak ihtiyacı vb. ekonomik nedenler Türkiye için dış yardımları önemli hale getirmiştir.

Türkiye'nin yaşadığı güvenlik endişeleri nedeniyle savaş sona erdikten sonra da seferberliği bir süre daha sürdürmesi ekonomik yükü artırmıştır. Güvenlik endişelerinin ve ekonomik sorunların bir araya gelmesi Türkiye için ABD ve İngiltere'nin askeri yardımlarının sürmesini bir dış politika hedefine dönüştürmüştür.

Türkiye ile ABD arasındaki 23 Şubat 1945'te imzalanan askeri yardım antlaşması savaş süresiyle sınırlandırıldığı için savaşın sona ermesiyle yardımlar da kesilmiştir. Diğer yandan İngiltere'nin Türkiye'ye verdiği askeri yardımlar bir süre daha devam etmiştir. Fakat İngiltere de Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı askeri yardımları 1947 itibarıyla kesmiştir. Bunun üzerine ABD devreye girerek bu iki ülkeye askeri yardım yapma kararı almıştır.

Truman Doktrini olarak bilinen bu karar ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının miladı olarak kabul edilebilir. Bu açıdan, ABD'nin Sovyetler Birliği'yle ilişkileri gerginleştikçe onu çevrelemek adına Türkiye'ye gereksinimi artmış ve Sovyet tehditleri karşısında Türkiye'yi daha güçlü bir şekilde desteklemeye başlamıştır. Türkiye ise Sovyet tehditleri nedeniyle Batının askeri ve ekonomik yardımlarına daha çok ihtiyaç duymuştur. Truman Doktrini, Türkiye ile ABD arasında Soğuk Savaş döneminde kurulan ittifakın ilk önemli adımıdır. Bu kapsamda, 12 Temmuz 1947 tarihinde ABD'yle daha kapsamlı bir askeri yardım antlaşması imzalanmıştır. Bu ittifak 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla somutlaşmış ve kurumsal bir zemin kazanmıştır.

Türkiye, gerek Osmanlı döneminde gerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında dönemin büyük devletlerine karşı tarafsız bir politika izlemeyi temel bir dış politika ilkesi olarak benimsemiştir. Zaman zaman büyük devletlerle kurduğu ittifaklar belirli güvenlik sorunları ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditler karşısında kurulan sınırlı ve geçici ittifaklar olmuştur.

Atatürk dönemi dış politikasında da bu temel yönelim güçlenmiştir. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği dış politika Atatürk dönemi ile süreklilik taşımaktadır. Türkiye'nin gerek Fransa ve İngiltere ile imzaladığı Üçlü İttifak Antlaşması, gerek Almanya ile imzaladığı Saldırmazlık Paktı bu tarafsızlık arayışının ve denge politikasının bir ürünüdür. 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmesi büyük güçler arasındaki dengeler gözetilerek ve savaş sonrası uluslararası düzenlemeler düşünülerek alınmış kararlardır.

Aynı tarihte ABD'yle imzalanan askeri yardım antlaşması da Türkiye'yi bir ittifak ilişkisine sokmamıştır. Fakat kısa bir süre sonra iki ülke arasında kurulacak ittifaka giden süreçte belirli bir rol oynamıştır. 1952'de Türkiye'nin NATO ittifakına katılımı Sovyetler Birliği'nden algılanan tehditlerle yakından ilişkili olsa da bu ittifak sınırlı ve geçici bir nitelik taşımamıştır. Türkiye, Batı ittifakına sıkı bağlarla ve kurumsal olarak bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin büyük devletlere yönelik izlediği dış politikanın temel değişkeni ABD'yle NATO üzerinden kurduğu ittifak ilişkisi olacaktır.

Emre OZAN

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir (Haz.), **Belgelerle Türk-Amerikan İlişkileri: Açıklamalı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

GÜRÜN, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2016.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları Cilt 1 (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945**, Der Yayınları, İstanbul 2015.

ÜLMAN, Haluk, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara 1961.

27/07/2024 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-amerikan-askeri-yardim-antlasmasi-23-subat-1945/?pdf=6011> adresinden erişilmiştir